

על אפסות החיים ועל הסבל שבהם

[פרק זה מתייחס לסעי' 56 עד 59 של כרך א' והוא להשוואה גם עם פרקים 11 ו-12 של כרך ב' של פרגה ופרליפומגה]

מתוך ליל חוסר ההפכה ביקיצה אל החיים מוצא את עצמו הרצון בתור פֶּרֶט בעולם נטול סוף וגבול, בין אינספור פֶּרֶטים, כולם שואפים, סובלים תועים; וכמו עקב חלום רע ממהר הוא לִחְזוֹר אל חוסר ההפכה הישן. — עד אז מאוייו נטולי גבול, דרישותיו בלתי נדלות וכל מְאֵוָה מְסַפֵּק מוֹלִיד תְּדַשׁ. אין סיפוק בעולם שיכול היה להשביע את צמאונו, לשים תכלית סופית לתאוותנותו ואת התהום נטולת הקרקעית של לבו למלא. לצד זה יש לראות מה ברגיל נעשה לאדם באשר לסיפוק מכל סוג של צרכיו: לרוב אין זה יותר מאשר בהשתדלות בלתי פוסקת ודאגה תמידית ומאבק עם המצוקה לתחזק תחזוקה דחוקה את עצם הקיים היומיומי, כשבאופק הַמְּנָת. — הכל בחיים מכריז שְׂאוֹשֵׁר ארצי נועד לכך שְׂיִסְפְּלוּהוּ או שיכירו בו כְּאֶשְׁלֵיהּ; עמוק במהות הדברים טבועים הנתונים לכך. בהתאם לזאת חיי רוב הַאֲנָשִׁים עגומים וקצרים. הַמְּאֻשְׁרִים יחסית הם לרוב רק לכאורה מְאֻשְׁרִים, או שחריגים נדירים הם

כמו מאריכי החיים שאפשרות אחת היתה צריכה להישאר להם פתוחה, — בתור ציפור-פיתוי. החיים ניצבים כהולכת שולל מתמשכת, בקטן כמו בגדול. אם הבטיחו משהו, לא קיימו; ואם קיימו אז זאת רק כדי להראות עד כמה מעט ראוי היה הדבר אותו ביקשו: כך מתעתעת בנו פעם התקנה ופעם הדבר המקנה. אם החיים נתנו; אז היה זה כדי לקחת. קסם המרחק מראה לנו גני עדן, שנעלמים כמו אשליות אופטיות ברגע שהתמסרנו להן. האושר לפיכך נמצא תמיד בְּעֵתִיד, או גם בְּעֵבֶר, וההווה ניתן לדימוי לענן קטן כהה שאותו הרוח משיאה על פני משטח מואר בקרני שמש; לפניו ואחריו הכל בהיר, רק הוא עצמו מטיל צל תמיד. הוא לְכֵן תמידית בלתי מסופק, העתיד אבל לא ודאי ואת העבר אין להשיב. החיים עם אי הנעימויות שלהם, הקטנות והגדולות היומיומיות, השבועיות, השנתיות, עם תקוות האכזב שבהם, עם התאונות שבהם, המסקלות כל חישוב ותכנון שנעשה, נושאים כה בבירור את חותמו של דבר שיקרב ויבוא עלינו עד שקשה להבין איך לא ראו זאת ונתנו לעצמם להשתכנע שהחיים נמצאים כדי תוך אסירות תודה ליהנות מהם והאָדָם נמצא כדי להיות מְאֻשֵׁר. והרי אותה אֶשְׁלֶיה מתמשכת ואותה אכזבה, כמו גם כלל אותה תכונת חיים ניצבות יותר כדי במכוון לעורר את ההפכה ששום דָּבָר אֵינוֹ שֶׁוֹה שְׁבַעְבוּרוֹ כה נִשְׁתַּדֵּל, נשאף ונתרוצץ, שכל הנכסים חסרי ערך הם, שהעולם ככל קצותיו פשט את הרגל, שֶׁהַחַיִּים הם עִסְקָה בַּהֲתַשׁוּאָה לא מכסה את הַתְּשׁוּמָה; — (כדי לעורר את ההפכה) שֶׁהַרְצוֹן שלנו יִפְנֶה להם את הגב.

האופן שבו אֶפְסוֹת זו של כל מושאי הַרְצוֹן מועברת לאינטלקט ששורשו בפרט ונתפסת על ידו הוא קודם כל הַזְמָן. הַזְמָן הוא הַצְנָה שבאמצעותה אותה אֶפְסוֹת של הדברים מופיעה בתור היות הדברים ברי-חלוף; בכך שהודות לו כל שמחותינו ותענוגותינו נעשים תחת ידינו לְכֵלֹם ואחרי-כן אנו בתמיהה שואלים היכן הם. אותה אֶפְסוֹת עצמה הינה לְכֵן האובייקטיווי הבלעדי של הַזְמָן, ז"א מה שבזמן מתאים למהות בפני עצמה של הדברים, כלומר היא הדבר שֶׁהַזְמָן הוא ביטויו. דווקא בשל כך מהווה הַזְמָן את הַצְנָה הַאֶפְרִיזֵרִית הַהֶכְרָחִית של כלל הסתכלויותינו: בתוך הַזְמָן הכל צריך להציב את עצמו, גם אנו עצמנו. בהתאם לכך דומים חיינו קודם כל לתשלומים שאותם מקבלים באגורות נחושת ואז גם יש לתת קְבֻלָּה על כך: האגורות הן הימים; הקבלה היא הַמְנוֹת. כי לבסוף מקריא הַזְמָן את גִּזְרֵי הַדִּין של הטבע על ערכם של כל היצורים המופיעים במסגרתו, בתוך כך שהוא אותם משמיד: "ובצדק כך: כי כל אשר קם ונהיה ראוי שיושמד. על כן מוטב היה שכלום לא היה קם ונהיה". לְכֵן זִיקְנָה ומוות, אליהם כל חיים בְּהֶכְרַחַת ממהרים להגיע, הם פֶּסֶק הַהֶרְשָׁעָה, שיצא תחת ידי הטבע עצמו, עַל הַרְצוֹן לַחַיִּים, שאומר שרצון זה הוא שְׁאִיפָה שצריכה לְכַטֵּל אֶת עֲצָמָה. "מה שרצית", נאמר בו, "מסתיים בכך: רוצה מְשֶׁהוּ טוֹב יוֹתֵר!". — ובכן הלקח שֶׁהַחַיִּים מקנים לחי אותם מורכב בסך הכל מכך שמושאי מאווייו תמיד מְטָעִים, מְטִים לְנַפּוֹל וְקוֹרְסִים ולפיכך יותר מִיִּסְרִים מאשר מְעַנְגִים, עד שלבסוף אפילו הקרקע עליה הם כולם עומדים, מתבקעת ועם זאת חייו עצמם מסתיימים והוא בכך מקבל את החיזוק האחרון שכל שאיפתו ורצייתו היו דרך תְּעוּתוּעִים וחהפוכות: "עד שגיל ונסיון, יד ביד, מלווים אותו אל הַמְנוֹת והוא בתום שאיפה כה ממושכת ועמוסת טירחות בְּכֵךְ הִפִּיר שלאורך

כל חייו הוא חי בטעות גדולה.

אבל רוצים אנו עוד להיכנס לעובי קורת המיוחד שבדבר; כי השקפות אלו הן-
הן שבהן נתנסיתי בהתנגדות הרבה ביותר. — קודם לכן עלי עוד לחזק את ההוכחה
המופיעה בטקסט בדבר השלילה שבכל הסיפוקים, כלומר שבכל התענוגות
והאִשֵׁר, בניגוד לחיובו של הכאב, ע"י מה שיבוא להלן.

חֲשִׁים אנו בכאב, אך לא את אי המְכָאוֹב; חֲשִׁים אנו בדאגה, אך לא באי
הדָאָגָה; בפחד אך לא בפְּטָחוֹן. מרגישים אנו בְּמַאֲוָה כפי שמרגישים ברעב ובצמא;
אך כרגע שסופק הַמַּאֲוָה המצב הוא כמו עם המזון שנבלע ואין מרגישים אנו רעב.
תענוגות ושמחות בהיותם חֲסָרִים לנו כואבים לנו: אבל מְכָאוֹבִים, אף אם לאחר
נוכחות ממושכת נעדרים, אין חֲשִׁים בהם ישירות אֶלָּא לכל היותר חושבים עליהם
בכוונה. כי רק מכאוב ומחסור ניתן לחוש חיובית וְלִכֵּן מכריזים על נוכחותם:
התחושה הטובה, לעומת זאת, היא רק שְׁלִילִית. לִכֵּן נוכחים אנו בשלושה הנכסים
הכי גדולים של הַחַיִּים, בְּרִיאוֹת, נְעוּרִים וְחִירוֹת, לא ככאלה, כל עוד ברשותנו הם;
אֶלָּא רק לְאַחַר שְׁאֲבָדוֹ לָנוּ: כי גם הם שלילות. שימים של חיינו היו מְאֻשְׁרִים בכך
מבחינים אנו רק לאחר שִׁפְנוּ מִקוֹם לִימִים לֹא-מְאֻשְׁרִים. — בה במידה שהתענוגות
מתרכזים כושר הקליטה לשם ההנאה מהם מְתַמְעֵט: הרגיל כבר לא מוחש כעינוג.
דווקא ע"י זה אבל גדל כֶּשֶׁר סְפִיגַת הַיְסוּדִים: כי את היעדרו של הרגיל חֲשִׁים בכאב.
כך ע"י הרכוש גדלה מידת הכורח וע"י זה גדל כֶּשֶׁר חִישָׁה כְּכֹאֲבִים. — השעות
חולפות מהר ככל שהן נעימות יותר; באיטיות ככל שיותר עוברים אותן בכאב: כי
הכאב, לא התענוג, הוא החיובי שההווה שלו ניתן לתחושה. באותו אופן נוכחים
אנו בזמן בעת השיעמום, לא בעת שֶׁלֹּא משעמם לנו. שני הדברים מוכיחים שקיומנו
מְאֻשֵׁר ביותר כֶּשֶׁחֲשִׁים אנו בו הכי מעט: מכאן עולה שמוטב היה שלא היה הַקִּיּוֹם.
שמחה גדולה תוססת ניתנת בפשטות לחשיבה בלבד כתולדה מְמַצוּקָה קודמת
גדולה: כי למצב של שביעות רצון מתמשך לא יכול דבר להיתוסף אֶלָּא מעט בידור
או גם סיפוק הַיְוִהָרָה. לִכֵּן כל המחזאים נאלצים את גיבוריהם להביא למצבים
מפחידים ומביישים כדי שיוכלו מתוכם שוב להוציאם: דרמה ואפוס מתארים
לפיכך תמיד רק בני אָדָם נאבקים, מתייסרים, מיוסרים וכל רומאן הוא קופסת הצצה
שבה מתבוננים בלב אנושי מופחד מתפתל בין עוויתותיו. כורח אסתטי זה הציג
וולְטֵר סְקוֹט באורח תמים בסיכום לנובלה Old mortality שלו, — לגמרי
בהתאמה עם האמת שהוכחה על ידי אומר גם (פרנסוא מרי) וולְטֵר שניחן מן הטבע
כה במזל וְכֹאֻשֵׁר: "הָאוֹשֵׁר רק חלום וְהַמְכָאוֹב הוא ממש; מאז שמונים שנה
להיאכל ע"י העכבישים, וְהָאֲנָשִׁים קיימים כדי להיאכל ע"י הדאגות".

בטרם מבטאים בכה ודאות שֶׁהַחַיִּים הם נכס שראוי לבקש אותו, או שראוי הוא
לאסירות תודה, ישו נא במתינות את סך השמחות האפשרי שאותן יכול אָדָם לחוות
במהלך חייו עם סך הייסורים הָאֲפְשָׁרִיִּים שעלולים לפקוד אותו במהלך חייו. אָנִי
מאמין שעשיית המאזן לא תהיה מלאכה קשה. ביסוד אבל לגמרי מיותר הוא לריב
על כך אם בעולם יש יותר מן הטוב מאשר מן הרע: כי כבר עצם קיום הרע מכריע
בעניין זה; היות ולעולם אין הרע יכול להמחות ע"י הטוב המצוי ליד הרע או שיבוא

Mille piacer non vagliono ועם זאת גם לא יכול להוות כמאזן לו: un tormento (פְּטֶרְךָקָה: "אלף תענוגות לא משתוות לערכו של עינוי אחד"). כי העובדה שאלפים חיו כאִשֶׁר וכתענוגות לעולם הָלוּא לא היתה מבטלת את הפחד ואת עינויי הַמְּנָת של אָדָם כודד אחד: ובאותה מידה מעטה מבטלת תחושתי הטובה בהווה את ייסורי שהיו לי בעבר. אם לִכֵּן היו סבלות העולם גם מאה פעם פחות מאשר הן קיימות; בכל זאת עצם הימצאותם היתה מספקת לנמק אמת שניתן לבטאה באופנים שונים, אם גם תמיד באורח עקיף, כלומר, שעל קיום העולם אין לנו מָה לְשִׁמוֹחַ, יותר מכך, יש לנו מה להצטער; — על פני היותו היה להעדיף את אי היותו; — שהוא משהו שביסודו לא היה צריך להיות; וכן הלאה. מאוד יפה היא התבטאותו של בִּירוֹן בעניין: "לחיינו אופי מזויף: זה לא קשור לעניין ההרמוניה, גורל קשה זה, מגיפת חטא בלתי ניתנת למיגור זו, אופס (רעל) נטול גבולות זה, עץ זה המרעיל את הכל, ששורשו הוא האדמה, שעליו וענפיו הם העננים, שאת ייסוריהם ממטירים על הָאֲנָשִׁים, כמו טל, — מחלה, מוות, עבדות, — את כל החולי שאנו רואים, — ומה שיותר גרוע, החולי שאותו איננו רואים, — ואשר לתוך הנפש הבלתי נרפאת מחדיר יגון חדש לְבָקָרִים".

אם העולם והחיים היו תכלית עצמם, ולפיכך תיאורטית לא היו נזקקים לשום צדוק, ומעשית לא היו זקוקים לשום שיפוי או פיצוי אֶלָּא היו קיימים, כפי ששפינוזה והשפינוזיסטים היום מתארים זאת, בתור הַהֶתְנַלּוֹת היחידה של אִיזָה אלוהים, של ה-animi causa, או גם כדי להשתקף, מתוך יוזמת התפתחות כזאת עם עצמה, ועם זאת לא היתה צריכה את קיומה, ע"י סיבות או ע"י תוצאות, לְהַצְדִּיק; — אָז לא צריכים היו ייסורי החיים עם מנעמי החיים לְהֶתְאַזֵּן; — כי זה, כאמור, בלתי אפשרי, כי מכאובי העכשווי לא יבוטל לעולם ע"י שמחות עתידיות היות ואלו ימלאו את זמנם כפי שמכאוב זה ממלא את זמנו; — אֶלָּא צריך היה שבעבורנו לא יהיו קָלִיל ייסורים וגם לא מוות, או שום דבר נורא. רק כך החיים היו משלמים בעבור עצמם.

אבל היות ומצבנו הינו משהו שמוטב היה לוֹלָא הָיָה, לִכֵּן כל שמקיף אותנו נושא על עצמו עקבות מכך — כמו שבגהינום הכל מריח לְגוֹפְרִית, — בכך שכל דבר תמיד בלתי-שלם ומאחו עיניים הוא, כל דבר נעים נגוע במשהו בלתי-נעים, כל תענוג תמיד אך תענוג לְמַחְצָה הוא, לכל תענוג יש אִיזוֹ הַפְּרָעָה עֲצֵמִית, כל הַקְּלָה גורמת לתוספת הַתְּאוֹנָנוֹת, כל אמצעי סיוע למצוקתנו היומיומית נוטש אותנו מדי כל כמה זמן ושירותו מְשִׁתָּק, המדרגה עליה אנו דורכים נִשְׁפָּרֶת תחתינו כה הרבה פעמים, בָּן, תאוונות, גדולות וקטנות, הן אלמנט החיים שלנו ואנחנו, כמלה אחת, דומים לְפִיִּנְאוּס ("ארגונוטיקה") שֶׁהַרְפִּיּוֹת אכלו וליכלכו את כל הַפְּזוֹן שעל שולחָנו. [כל שאנו נוגעים בו, מתנגד לנו היות ויש לו רָצוֹן משל עצמו שעליו יש להתגבר.] נגד אלה מנסים להפעיל שני אמצעים: ראשית, פיקחות, זהירות, ערמומיות. זה לא מספיק וסופו חרפה. שנית, שיוויון-נפש סְטוֹאִי שרוצה לפרק כל נשק שבידי התאוונה ע"י היות מוכן לְקַל ומאיסה בכל: בפועל הופך הדבר לוֹוִיתוֹר ציני, שרוצה אחת ולתמיד להשליך מעליו כל הַקְּלָה ואמצעי סיוע: זה עושה אותנו לכלבים, כמו את דִּיּוֹגְנֵס בְּחֻבִית. האמת היא: אנו אמורים להיות אומללים אֶלָּא

אומללים הננו. בתוך כך המקור הראשי לרעות הרציניות ביותר הבאות על האדם, הוא האדם עצמו: homo homini lupus (אדם לאדם זאב). מי שאת הדבר האחרון הזה רואה ראייה נוקבת רואה את העולם כתופת שעולה על זו של דאנטה בכך שהאחד חייב להיות שטנו של האחר; שלכך הלאו אחד מוכשר יותר מהאחרים, שיותר מכולם הוא בן אבי אבות השטנים בהופיעו בדמות כובש שמעמיד מולו כמה מאות אלפי אנשים ואליהם קורא: "יעינכם הוא להתיסר ולמות: ועתה כתותחים וכרובים התחילו לירות זה בזה!". והם את זאת עושים. — בכלל אבל מציינים בדגל אי צדק, קשיות עורף ואכזריות את אופן התיחסות האנשים זה אל זה: רק באורח חריג נתקלים ביחס ההפוך. על כך מיוסד הכורח במדינה ובתחיקה ולא על פטפוטי המריבות שלכם. אך בכל המקרים שלא בתחום החוקים מיד רואים את חוסר ההתחשבות בזולת האופייני לאדם, הנובע מתוך האנוכיות נטולת הגבול, וגם מתוך הרשעות. איך האדם נוהג באדם מראה למשל שיעבוד הכושים שתכליתו סבך וקפאה. אבל אין צורך להרחיק לכת עד כדי כך: בגיל חמש שנים להיכנס לבית חרושת לחוטי אריגה, או למוצר אחר, ואז לשבת בו, תחילה, עשר ואז שתיים-עשרה ואז ארבע-עשרה שעות מדי יום ולכצע את אותה עבודה מכנית, פירושו את התענוג של לקיחת נשימה לקנות במחיר גבוה. אבל זה גורלם של מיליונים ולהרבה מיליונים אחרים גורל אנלוגי.

בינתיים אותנו מסוגלים מקרים זעירים מאלה לעשות למחוסרי אושר; למאשרים מלאים לא עושה אותנו בעולם דבר. מה שגם לא יאמרו הרגע הכי מאשר של אדם מאשר הוא זה של היךדמותו, כשם שהרגע הכי לא-מאשר של האדם הלא-מאשר הוא זה של יקיצתו. — הוכחה עקיפה אך בטוחה על כך שאנשים מרגישים אי-אושר, מכאן שלא מאשרים הם, מוסרת, כמו היה עוד נחוץ, עוד גם הקנאה העזה השוכנת בכל אדם שבכל יחסי החיים מתעוררת בשל כל יתרון (אצל זולת), ולא משנה מאיזה סוג הוא יתרון זה, ולא מסוגלת לשמור על הרעל שבה. כשמרגישים הם באי-אושר אין יכולים האנשים לשאת את מראהו של אדם הנראה מאשר: מי שתש עצמו לרגע מאשר רוצה מיידית את כל שמסביב לו לראות תש באושר, ואומר: "שכל העולם כאן יהיה מאשר ואני אשמח".

אילו היו החיים בפני עצמם נכס בעל ערך, ועל פני אי הקיום היה מן הנכון בנחוצות להעדיף אותם; כי אז שער היציאה לא היה צריך להיות מלא בשומרים כה נוראים, כפי שמהווים אותם הקנות ונוראותיו. אבל מי כמותם היה נשאר בחיים אם הקנות היה נורא פחות מכפי שהיגו? — ומי יכול היה לשאת ולוא אך את רעיון הקנות אילו היו החיים שמחה! כך אבל יכול אותו אדם תמיד עוד לראות את הטוב, את סוף החיים, ואנו מתנחמים במוות על ייסורי החיים, וכיסורי החיים מתנחמים על הקנות. האמת היא ששניהם שייכים זה לזה באורח בלתי-נפרד, בכך שמהווים הם תהו-תעתועים שממנו לחזור כה קשה כפי שראוי לחזור ממנו.

אם העולם לא היה משהו שבמבטא פרקטית לא צריך היה להיות, אז גם לא היה תיאורטית מהווה בעיה: אז קיומו או לא היה זקוק לפירוש, בשל כך שהיה כולו מוכן מאליהו עד ששום תמיהה כאשר אליו לא היתה מתעוררת ושום שאלה לא היתה עולה על הדעת; או שתכליתו היתה ניכרת ללא הותרת ספק. במקום זאת הוא מהווה

אפילו בעיה בלתי-ניתנת לפתרון; בכך שאפילו הפילוסופיה המושלמת ביותר תמיד עוד תכיל אֶלְמֶנט בְּלִתי-מוֹסָפֶר, בדומה לְשִׁאֲרִית חומר שנותר (בְּחִימָה) ללא פירוק או לְשִׁאֲרִית שהשיעור האירציונלי של שני גְּדָלִים תמיד מוֹתִיר. לְכֵן כשמישהו מְעוֹ להעלות את השאלה מְדוּעַ לא מוטב היה שלא יהיה כלום במקום שיהיה עולם זה; אז לא ניתן את העולם הזה לְהַצְדִּיק מִתּוֹךְ עֲצֻמוֹ, לא תימצא בתוך עצמו סיבה, לא יוכח שיש סיבה תכליתית לכך שהוא קיים למען עצמו, ז"א למען טובת עצמו. — דבר זה, על פי תוֹרָתִי, הָלוֹא ניתן להסבר מתוך שעקרון קיום העולם בפירושו חסר יסוד הוא, כלומר רְצוֹן עוֹר לחיות, אשר, כְּרִבְּ"ל לא יכול להיות כפוף לְמִשְׁפָּט הַסֶּפֶה (ראה בכרך א'), שהוא צורת התופעות גרידא ושעל ידו בלבד כל שאלת מְדוּעַ בעלת היתר היא. זה נכון אבל גם באשר לתכונת העולם: כי רק רְצוֹן עוֹר, לא רְצוֹן רוֹאָה, יכול היה לשים עצמו לתוך מצב זה שאנו רואים את עצמנו בו. רְצוֹן רוֹאָה היה ערשה עד מהרה את המאזן ומסיק שבעיסקה זו התשומה עלתה על התשואה שבה שאיפה ומאבק כה עזים, עם מאמצים של כל הכוחות, תוך דאגה מתמדת, פחד ומצוקה ותוך הריסה בלתי-נמנעת של כל חַיִּים פְּרִטִיִּים אין מוצאים פיצוי בקיום הקצר שהושג, שתחת ידינו הופך-מתפורר לאין. דווקא לְכֵן דוֹרֵשׁ הַסֶּבֶר הָעוֹלָם מתוך הַנּוֹזֵל שֶׁל אֲנִיקְסוֹרִס, ז"א מתוך רְצוֹן המונחה ע"י הַפְּרָה, לשם מתן יופי לעולם, בְּהַכְרֵחַ אֶת הָאוֹפְטִימִיזְם, שאז לְבוֹז מוצב מול עדות זועקת של עולם מְלֹא אוֹמְלָלוֹת. הַחַיִּים מוצגים אז כְּמִתְנָה בעוד שגלוי כאור שמש שכל אחד אם היה יכול מראש לראות ולבחון את הַמִּתְנָה היה אומר: לא, תוֹדָה; כמו שגם לְפִינֵג מִן הַשֶּׁכֶל שֶׁל בְּנֵי הַתְּפַעַל, אשר, מפני שכלל לא רצה לברוא לתוך העולם, עם צבת הלידה נְאֻלֵץ לברוא אל תוכו, אך רק הגיע ומהר עזב אותו. נגד זאת נאמר שֶׁהַחַיִּים צריכים מְקַצֶּה וְעַד קֶצֶה להיות גם לקח אחד, עליו אבל כל אחד יכול היה להשיב: "דווקא כך רציתי, שיעזבו אותי במנוחה של הכלום המספיק לכולם, שבה לא היה צורך לי לא בלקח ולא בשום דבר אחר". אם היו מוסיפים לכך שעליו לימים לתת דיווח על כל שעה ושעה של חייו; אז הוא היה יותר רשאי בעצמו לְדְרוֹשׁ דְּרוּחַ על כך שאותו מתוך אותה מנוחה העבירו לתוך מצב כה אפלולי, מפחיד, אָיוֹם ומְבִישׁ. — לשם לְכֵן מובילים השקפות יסוד בלתי נכונות. כי הַקְּיוֹם האנושי, רחוק עד מאוד מלשאת אופי של מְתָנָה, נושא לגמרי אופי של אֲשֻׁמָּה מְחֻבָּת. גביית חיוב זה מופיעה בדמות צרכים מעיקים, משאלות מציקות ומצוקה אינסופית, שכולם פרי הַקְּיוֹם. על תשלומים על חשבון חוב-אשם זה נעשה ברגיל שימוש במלוא אורך הַחַיִּים: אך בכך שולמו רק סכומי הריבית. תשלום הקרן מכוצע ע"י הַמָּוֶת. — ומתי נחתמה התחייבות זו? — בְּעֵת הַהוֹלָדָה. —

אם בהתאם לכך רואים את הַאָדָם כיצור שקיומו עונש וכפרה; — אז כבר רואים אותו באור יותר נכון. מיתוס הַחֲטָא הַקָּדְמוֹן [אם כי יכול להיות שנלקח, כמו כלל הַיְהוּדוֹת, מתוך הַזֵּנֶד-אֲנִיקְסוֹטָה] הוא הדבר היחידי בְּבְרִית הַיְשָׁנָה שלו יכול אָנִי לייחס אָמֶת מְסֻפִּיזִית, אם כי רק אֲלֶגוֹרִית; כן, הוא הדבר היחידי שיכול לְפִיֵס בִּינֵי לְבִין הַבְּרִית הַיְשָׁנָה. לשום דבר אחר דומה קיומנו כמו לתולדת עשיית צעד שגוי בתאוה קְרַת עוֹנְשִׁין. הַנְּצֻרוֹת של הכרית החדשה, שרוחה הַאֲתִית זרה לזו של הבראהמיוס ולזו של הכודהיזם וְלְכֵן זרה מאוד לְרוּחַ הַאֲתִית הָאוֹפְטִימִיקְסִית של

הַקְרִית הַיְשָׁנָה, גם היא, מאור בחוכמה, קשרה את עצמה אל אותו מיתוס: בְּן, בלעדיו לא היתה מוצאת בִּיְהוּדוֹת שום נקודת אחיזה. — אם רוצים לאמור את הַאֲשֵׁם הַרוֹבֵץ על עצם קיומנו; אז יש להביט על הייסורים הכרוכים בקיום זה. כל מכאוב גדול, יהא רוחני או גופני, מבטא את מה שאנו רְאוּיִים לוֹ: כי הוא לא יכול היה להגיע אֵלֵינוּ אם הוא לא היה מְגִיעַ לָנוּ. שגם הַנְּצָרוֹת את קיומנו רואה באור זה, על כך מעיד מקום מתוך פרשנות לוֹתֵר לַאֲגָרֵת פְּאוּלוֹס אל-הַגְּלַטָּאִים פרק שלושה שמונח לְפָנַי רק בלטינית: "אבל כולנו בגופנו ויחסינו כפופים לְשָׁטָן ולזרים שבעולם הזה שהוא נסיכם ואלוהיהם. לְכֵן נמצא הכל תחת שליטתו, הלחם שאנו אוכלים, המשקה שאנו שותים, המלבוש שאנו לובשים, ואף האוויר וכל דבר שאנו בבשר חַיִּים". — זעקו על המלנכוליות ועל חוסר הַנְּחֻמָּה שבפילוסופיה שְׁלִי: אבל זה רק בגלל זה שְׁאֲנִי במקום להמציא אקוויוולנט לחטאים בגהינום עתירי, הוכחתי שבמקום בו מצוי האשם, בעולם, כבר יש משהו בדומה לגהינום: אך מי שרוצה להכחיש זאת, — יכול בקלות פעם לחוות זאת.

ולעולם זה, למקום מפגש זה של יצורים מיוסרים ומפחדים, שמתקיימים רק ע"י כך שאיש אֶת רְעוּהוּ בולֵעַ, שבו לְכֵן כל חַיֵּת טָרֵף היא הקבר החי של אלפים אחרים וקיומה העצמי הוא שורת הַרְגַּת תחת עינויים, שבו אז עם הַהֲפָרָה הכושר לחוש קָאֵב גָּדֹל, שְׁלֵכֵן בְּאֲדָם מגיע לרמה העליונה והיא גבוהה יותר ככל שהאינטלגנציה גבוהה, — לעולם זה רצו להתאים את שיטת הַאֲוֹפְטִימִיזְם ולהציגה כְּטוֹבָה בֵּין הַאֲפְשָׁרִיּוֹת. ואבסורדיות זו זועקת. — כינתיים אוֹפְטִימִיִּסְט אחד מציע לי לפקוח את עיני ולראות לתוך העולם עַד כְּמָה יָפָה הוּא, באור קרני השמש, על הריו, עמקיו, נהרותיו, צמחיו, חיותיו וכן הלאה. — אבל האם העולם קופסת הצצה? בראייה דברים אלה אֶכְנֵן יָפִים; אבל להיות קיים כמותם עניין אחר לגמרי הוא. — אז בא תיאולוג ומהלל את ההתקנה החכמה שהודות לה יש דאגה לכך שכוכבי הלכת לא יִתְנַגְּשוּ בריצתם ראש בראש זה בזה, שהודות לה לא יתערבבו זה בזה ים ביבשה לְדִיֶּסָה אַחַת, אֶלָּא ישמרו היטב על גבולותיהם, שהודות לה לא הכל יהיה בקפאון נצחי ולא הכל ייצלה מרוב חום, וכן כתולדת האקליפטיקה שלא יהיה אביב נצחי שבו שום פרי לא יגיע לכלל בשלות, ועוד כדומה לכך. — אבל אלה דומיהם הם הַלּוֹא רק *conditio sine qua non* (תנאים שבלעדיהם אי אפשר). כי אם בכלל אמור להיות קיים עולם כלשהו, אם כוכבי הלכת שלו אמורים להתקיים לפחות במשך אותו זמן שלוקח לקרן אור של כוכב שבת נידח להגיע אליהם, ולא כמו חַיִּי בְּנוֹ שֶׁל (גוטהולד אפרים) לְסִינֵג, מיד לאחר הַלִּידָה שוב יימוגו; אז הַלּוֹא אסור יהיה שהוא יהיה בנוי באופן כה חובבני שכבר פיגום היסוד שלו מאיים להתמוטט. אבל אם עוברים אל תוצאות היצירה המהוללת, מתכוננים בשחקנים הפועלים על הכמה הבנויה לתמיד, ורואים איך עם הרגישות בא הַמְּכָאוֹב, וכה במידה שְׁזוֹ מתפתחת אל אינטלגנציה, עוֹלָה, הולכת צד בצד עם זו, התאוה והייסורים מתבלטים יותר ויותר וגוברים עד שלבסוף חַיִּי הַאֲדָם לא מראים אֶלָּא חומר לטרגדיה וקומדיה, — אז מי שלא מעמיד פנים בקושי יהיה מְעוֹרָד לשתף עצמו בשירת ההללויה. את עצם המקור, אבל החשאי של אמת אחרונה זו גילה, אנכי, דויד יום, ללא רחם, כמכריז על נצחון, בספרו "ההיסטוריה הטבעית של

הדת", קטעים 6, 7, 8 ו-13. אותו מחבר גם כספרו "דו-שיח על הדת הטבעית" בארגומנטים מאוד קולעים, ובכל זאת מסוג שונה לגמרי מאלה שלי, מדבר על תכונות עולם זה העגומות וחוסר הבסיס שלכל אופטימיות; והוא את האופטימיות הזאת תוקף בה בעת. שתי יצירות אלו של יום כה ראויות לקריאה כשם שהן כיום כלל אינן ידועות בגרמניה שבה בניגוד לכך מוצאים הנאה כל תיאמן בכךפנרי שטויות פטריוטיות נוראיות מפי ראשים יומיומיים מתנפחים שמכריזים אותם כאישים דגולים. אותם דיאלוגים אבל (יוהאן ג'ורג) המאן (1730-88) תירגם, קאנט עבר על התירגום ועוד בגיל גבוה רצה להניע את בנו של המאן שיוציאו לאור כי התירגום של פלטנר לא סיפק אותו נראה ביוגרפיה של קאנט מאת שוברט, עמ' 81 ו-165]. — מכל עמוד אצל דויד יום ניתן ללמוד יותר מאשר מכל יצירות הגל, הרברד ושליארמאכר גם יחד.

מייסדו של האופטימיקם השטתי לעומת זאת הינו ליבניץ, שלהתכחש להישגיו בפילוסופיה איני מתפונן, ככל שגם מעולם בעצם לא צלח בקדי להתעמק בתוך המונדולוגיה, ההרמוניה הקבועה מראש והזהות הבלתי ניתנת לאבחון. מסותיו החדשות על השכל הן הלוא רק קטעים מצטטים, עם מעט ביקורת חלשה, טענות תיקונים, מתוך עבודתו, הנודעת בעולם בצדק, של לוק שכאן הוא עומד מולו בהצלחה כה מועטת, כפי שעמד מול ניוטון בעבודתו נגד שיטתו בעניין הפכידה. נגד פילוסופיה ליבניצית-וולפית זו מכוונת "ביקורת התבונה הטהורה" באופן מיוחד ויש לה אליה יחס פולמוסי, נן, הקסני; כמו היחס אל לוק ויום בעניין ההמשכיות וההשכלה הנוספת. שכיום פרופסורי הפילוסופיה שוקדים על ליבניץ כדי להעמידו שוב על רגליו, על כל שאמר, נן, כדי לפארו, ומצד שני את קאנט עד כמה שאפשר להעריך פחות ולהעמידו בצד, לכך יש סיבה טובה ב-*primum vivere* (תחילה החי): כי "ביקורת התבונה הטהורה" לא מאפשרת שיציגו את המיתולוגיה היהודית בפילוסופיה, מה גם שבלא עקבות ידובר על "הנפש" כעל ראליה, כעל אישיות מוכרת היטב ובעלת אשראי טוב, מבלי לתת דו"ח על היאך בכלל הגיעו אל מושג זה ואיזה צדוק יש לעשות בו שימוש מדעי. אבל, תחילה החי ורק אח"כ הפילוסוף! קאנט למטה, ויחי ליבניץ שלנו! — אליו, ובכן, לחזור, יכול אני לתיאודיצאה, לפתודי הרחב והמתודי של האופטימיקם, בתכונה זו, לא להכיר בשום הישג אלא בזה שהיא מאוחר יותר היוותה עילה ל"קנדיד" האלמותי של וולטר הגדול; ועל ידו הלוא הגנתו החלשה, שחזרה על עצמה כה הרבה פעמים, על הרעות שבעולם, עד כי הרע לעתים מביא את הטוב, קיבלה אשוש שהיה בלתי צפוי. כבר ע"י שם הגיבור שלו רמז וולטר שזקוק הוא רק לכנות הלב כדי להכיר בניגודו של האופטימיקם. אכן, על כמת-חזיון זו של החטא, הייסורים והמוות עושה-בונה האופטימיקם דמות מוזרה כל כך עד שהיה מן הנכון לראותה כאירוניה אלמלא היה בגיליו הכה מוצלח של מקורו החשאי של האופטימיקם, ע"י יום, כאמור לעיל, [כלומר, חנפנות תוך אמונה, עדי עלבון, בתוצאותיה] פירוש מספיק למוצאו.

אפילו ניתן מול ההוכחות הסופיסטיות של ליבניץ, שהעולם הזה הוא הטוב שבין העולמות האפשריים, להציב ברצינות ובכנות את ההוכחה שהוא בין העולמות האפשריים הגרוע ביותר. כי אפשרי אינו אומר מה שמישהו יכול אולי לדמי

לעצמו, אלא מה שבאמת יכול להתקיים. והנה עולם זה מותקן כך כפי שאמור היה להיות כדי שיוכל אף להתקיים, במצוקה מדונה: אם אבל היה מעט יותר במצוקה אז כבר לא יכול היה להתקיים, מכאן עולם גרוע יותר, היות ואינו יכול להתקיים, קלל אינו באפשר, והוא עצמו לכן, בין העולמות האפשריים, הגרוע ביותר. כי לא רק כשכוכבי הלכת עם הראשים היו רצים אחד נגד השני, אלא גם כשמן הסטיות ממסלולו אחד מהם, במקום ע"י אחרים בהדרגה שוב לחזור אל המסלול הנכון. משתהה בסורו, כי אז העולם כעבור זמן-מה היה קרב אל סופו: האסטרונומים יודעים עד כמה ממצבים מקריים, לרוב מיחס אירציונלי של זמני המחזוריות ההדדיים, זה תלוי, אך חישכו בשקדנות שתמיד זה עוד ייגמר בטוב ושהעולם יכול כך לעמוד ולנוע. רוצים אנו, למרות שניטון בעל סכרה הפוכה היה, לקוות שלא טעו בחישוכיהם ושהפן פטואום מופילה המכאני, שמתגלם בשיטה פלנטרית פזו, גם הוא לבסוף לא יגיע, כמו האחרים, לכלל בלימה-עצירה. — מתחת לקליפת כוכב הלכת הקשיחה שוב רוחשים כוחות הטבע האיתנים שברגע שמקרה כלשהו מעניק להם מרחב משחק הם חייבים את אותה קליפה, על כל היושבים עליה, להרוס: כפי שזה על כוכב הלכת שלנו כבר קרה לפחות שלוש פעמים, וכנראה עוד יותר פעמים. רעידת אדמה בליסבון, בהאיטי והתמוטטות הר על פומפיא הן רק דוגמאות קטנים ערמומיים על האפשרויות. — שינוי קטן באטמוספירה, שבאופן חיוני אפילו אין להוכיחו, מעולל את הכולירע, חום הצהקת, המות השחור וכו', שגורפים עמם מיליון אנשים: שינוי מעט גדול יותר היה מכלה כל חי. עליית חום מאוד מתונה היתה מבישת את כל הנהרות ומקורות המים. — התיזות זכו לאברים ולכוחות במשורה רק כדי שיספיקו להקאת מזון, להם ולצאצאיהם הצעירים, תוך כדי השקעת כל מרצם וכוחם; לכן תיה, כשהיא מאבדת אבר, או רק מאבדת מכושר פעילותו התקינה, על פי הרוב קרב בכך קצה. אפילו מן המין האנושי, ככל שגם יש כלי עבודה לו, שכל ותבונה, תשע עשירות ממנו חיים תמיד במאבק עם המחסור, על סף הפליון, כשהם מחזיקים את עצמם מעליו בשיווי משקל תוך מצוקה ובמאמצים רבים. ובכן בכלל, כמו לקיום הכלל כך גם לקיום היצור הבודד ניתנו הנאים אף בצמצום, שום דבר מעבר לךף: לכן חיי הפרט מיוגעים במאבק בלתי-פוסק על הקיום; כשעל כל צעד ושעל מאיים עליו האבדון. דווקא משום שאיום זה כה רבות ממומש צריך היה, ע"י השפע הגדול הבלתי יאומן של הזרעים, לדאוג לכך שכליון הפרטטים לא יגרור אחריו את כליון המין בתור מי שבו בלבד יש לטבע עניין. — העולם הוא לכן כה רע כפי שאפשר לו להיות, אם הוא בכלל עוד צריך להיות. זה מה שהיה צריך להוכיח. — ההתאבנות של יצורי החיים שהיו תושבי כוכב הלכת הקדומים, שהיו מסוגים אחרים לגמרי, מוסרת לנו בדוגמאות את האסמכתאות על עולמות שקיומם כבר לא היה אפשרי, שהיו עוד רעים מן הרע ביותר בין האפשריים.

האופטימיות, ביסודו, הוא השבח העצמי הבלתי מוצדק ביותר של עצם הייצור של העולם, של הרצון לחיים, שמתוך התענוגות על עצמו משתקף במפעלו: ובהתאם לכך הוא לא בלבד תורה לא-נכונה אלא גם תורה שגורמת לקלקול. כי הוא מציב לפנינו את העולם כמצב רצוי, כראוי שיבקשוהו, שתכליתו היא גרימת אושר לאדם.

ביציאה מנקודת ראות זו מאמין אז כל אחד שזכות הכי צודקת לו ותענוג ואושר: ואם את אלה אינו נוחל כפי שכרגיל קורה הדבר; אז מאמין הוא שנעשה לו אי-צדק, כן, שהוא מחמיץ את תכלית קיומו; — בעוד שנכון בהרבה הוא בעבודה, בויתור, במצוקה, בייסורים, ובגולת כותרתם, כמוות, לראות את תכלית חיינו נכפי שרואים זאת בכראהמיזם, בודהיזם וגם בנצרות המקורית]; מפני שאלה הם-המה המובילים לשלילת הרצון לחיים. בכרית החדשה מתואר העולם כעמק קָכָא, התיים כהלך הנצקכות, וסמל הנצרות הוא מכשיר ענוי. לכן בעיקר מיוסדת היתה הדתיה, כשיצאו עם האופטימיקם ליבניץ, שפטסבורי, בולינגברוק ופופ, על כך שהאופטימיקם לא ניתן כלל לחיבור עם הנצרות; כפי שבא הדבר לידי ביטוי אצל וולטר במבוא לשירו המצויין "האסון בליסבון", המכוון גם במפורש נגד האופטימיקם. מה שאיש דגול זה, שאותו אני, בניגוד לחרפות של שכירי-עט גרמניים, כה מקרב לב משבח, מעמיד באורח נחרץ מעל רוסו, תוך הצבעה על יתר עמקות מחשבתו, הן שלוש בוננויות אליהן הוא הגיע: 1.) אל זו בדבר גודל הרוע ועליבות התיים, וממנה ספוג הוא עדי עומק; 2.) אל זו בדבר ההכרח החמור בפעולות הרצון; 3.) אל זו בדבר אמיתותו של משפט לוק שאפשרי הוא שהחשיבה יכולה להיות גם מטריאלית; בעוד רוסו נגד כל זה טוען בהכרזות, מתוך פילוסופיית קמרים פרוטסטנטית; כפי שהוא גם באותה רוח מתווכח לטובת האופטימיקם, בהנמקות עקומות, לא-לוגיות, נגד השיר היפה שהוזכר זה עתה מאת וולטר, כמכתבו המוקדש רק לצורך זה לוולטר ב-18 לאוגוסט 1756. כן, קו היסוד של כל פילוסופיית רוסו הוא זה שבמקום החטא הקדמון ומצבו המקולקל המקורי של המין האנושי הוא שם איזה טוב אָרְכָאי ושלמות בלתי מוגבלת אצל המין האנושי שרק עָקב התרבות ותוצאותיה ירד מן הדרך הטובה ועל כן מבסס הוא את האופטימיקם וההומניזם שלו.

אם נגד האופטימיקם וולטר, ב"קנדיד" שלו, מנהל את מלחמתו בדרך ההלצתית (סטירית) שלו הרי שבדרכו הרצינית והטרגית עושה זאת פירון ביצירת המופת הנצחית שלו "קין" ועל כך גם זכה לתהילה ע"י דברי הנאצה של פרידריך שלגל המעורפל. — אם לבסוף הייתי רוצה, לשם ביסוס השקפתי, להציב כאן את אמירותיהם של אנשי רוח גדולים מכל הזמנים, במובן זה המנוגד לאופטימיקם; אז לא היה נמצא לכך סוף; כי כמעט כל אחד מהם ביטא את דעתו על ייסורי העולם הזה במלים בעלות משקל, כלומר לא לשם אישור אלא רק לשם קשויט לסיום פרק זה ימצא מקום לכמה מאמירותיהם.

קודם לכל יוזכר כאן שהיוונים, ככל שגם רחוקים היו מהשקפת העולם הנוצרית והאסיאתית הגבוהה ובאופן נחרץ עמדו על נקודת ראות של חיוב התיים, בכל זאת חיו תחת רושמה העמוק של אומללות הקיום. על כך כבר מעידה המצאת הטרגדיה שהיתה חלק מתרבותם. מסמך נוסף לכך נמצא במנהג התרבים, עליו סופר רבות, לראשונה ע"י הרודוטוס [5, 4], את פני היילוד לקדם בקילות קאב, ואת כל הרעות, שלקראתן הוא עתה ילך, לקמנות; לעומת זאת את המת לקבור בשמחה ובכדיחות-דעת, משום שמעתה הוא נמלט מייסורים רבים וגדולים; דבר שבשיר יפה נשמר לנו ע"י פלוטארכוס, ונשמע כך: "להתאבל על היילודים כי הולכים הם לקראת סבל רב וללוות את המתים תוך שמחה כי השתחררו עתה מני הסבל הרב".

לא לקירבה היסטורית אלא לזהות מוראלית יש לייחס את העניין שהמקסיקאים את פני היילוד החדש מקבלים במלים: "ילדי, אתה לעמל יולדת: על כן סבול, התיסר ובלום פייך". ומאותה הרגשה סויפט [כפי שוולטר סקוט דיווח בקורות חיי הלזן] כבר מילדות אימץ לעצמו הרגל את יום הולדתו לבלות לא כיום שמחה אלא כיום עצבות ולקרוא בביבלייה את המקום שבו איוב על יום לדתו אומר לאכד יום אולד בו, שבו בבית אכיו נאמר שהנה, בן נולד.

ידוע ולשם העתקה ארוך מדי הוא הקטע ב"התנצלות" של סוקרטס, שבה אפלטון לחכם שבכרי-תמותה מניח לומר שהמוות, אף אם לתמיד את המודעות היה גוזל מאתנו, יהיה רווח גדול, היות ושינה עמוקה נטולת חלום יש להעדיף על פני כל יום, גם יום של אושר רב ביותר. מכתם אצל הרקליטוס אומר: "שמש של החיים הוא חיים אך בממשות הם מוות". מפורסם הוא דברו היפה של פאונגניס: "כלל לא להגלד זה היה הדבר הכי טוב בעבור האנשים, לעולם לא לראות את קרני אל השמש החורכות; אך אם נולדים אז מהר ככל שניתן יש לבוא אל שערי הדס ושם תחת פני האדמה לנוח". המקהלה אצל סופוקלס ב"אדיפוס בקולונה" [1225] אומרת כזאת בקצרה גם כן שהכי טוב הוא לא להגלד ואם נולדים אז הכי טוב בדרך המהירה ביותר לצאת מן החיים. כי האם לאחר שרואים את הנעורים חולפים יש סבל כלשהו שנחסך ממנו? — הריגות, קנאה, מלחמות, פלגנויות, סכסוכים, מריבות; ולבסוף, היקנה תובעת אותו לעצמה, ללא כבוד, ללא חברה, ללא חבר, מוקפת תמיד אויבים. ובאויקיפידס ב"הפוליטוס" [189] אומרת האחות לפדרה: man's whole live is full of anguish, no respite from his woes he finds. אך כבר ואוס בן קרונוס אצל הומרוס [איליאדה 17, 446] אמר: "שכן אין לך דבר עלי אדמות הסובל ייסורים רבים כל כך כמו האדם, מכל שמתנועע ונפש חיים באפו". ואף פליניוס מתבטא ברוח זו: (...). שקספיר שם להנרי הרביעי הזקן את המלים האלו לתוך הפה: "אילו בספר הגורל היה אפשר לקרוא את תמורות הזמן, לראות בו את לעג המקריות, ואיך השינויים משקים אותנו פעם משקה זה ופעם משקה אחר, — אקה, מי שהיה רואה זאת, ולוא היה זה השמח שבצעירים, מי שבסקרו את קורות חייו, את שעליו עבר, מול הפראות המאיימים, יסגור את הספר, יתיישב וימות". ולבסוף בירון: "צא וספור את השמחות אותן ראו שעוהיך; ספור וסכם את הימים שנטולי פחד היו; אז תדע שמה שגם לא הנית, מוטב היה שלא להיות כלל".

גם בלטור גרציאן מביא את אומקללות קיומנו לפני עינינו בצבעים הקודרים ביותר ב-"קריטיקון", בחלק הראשון, קטע 5, מיד בהתחלה, ובקטע 7 בסוף, שבו הוא במפורט מציג את החיים כפפסה טרגית.

אבל אף אחד לא טיפל בנושא זה כה ביסודיות כמו, בימינו, לאופרדי. הוא כולו ספוג מנושא זה: בכל מקום הנושא שלו הוא הלעג על אומקללות הקיים הזה, בכל עמוד מיצירותיו מתאר הוא אותו, אך במגוון רב כל כך של צורות ופניות, בעושר רב כל כך של תמונות עד כי לעולם אינו מעורר תחושה של גרישת-סאה אלא דווקא תמיד מרגש מחדש ומעורר עניין.